

Nuri Yıldırım

1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun olmasının ardından aynı fakültede asistan olarak göreve başlamış, 1978 yılında doçent olmuştur. 1973-1975 yılları arasında UNDP bursu ile University of California (Berkeley), 1979-1981 arasında Türkiye-SSCB Kültürel İşbirliği Programı'ndan yararlanarak Moskova Devlet Üniversitesi (MGU) İktisat Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 12 Eylül döneminde (1983) üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda bırakılan Nuri Yıldırım, 1989-2000 yılları arasında çeşitli Türk banka ve firmalarını temsilen Moskova'da görev yapmış, bu sayede Rus dili ve kültürünü öğrenme fırsatı bulmuştur. 2000 yılında öğretim üyeliğine dönerek Yıldız Teknik Üniversitesi (İTBF) İktisat Bölümünde çalışmaya başlamıştır. 2007 yılında profesör unvanını almış, 2010 yılında bu üniversiteden emekli olmuştur. İktisat alanındaki kitap ve makaleleri dışında Rus edebiyatı üzerine çalışmaları ve Rusçadan Türkçeye edebiyat çevirileri bulunmaktadır. Nuri Yıldırım'ın Yordam Edebiyat'tan çıkan çevirileri şunlardır:

Dostoyevski'den *Yeraltından Notlar* (Eylül 2018); Lermontov'dan *Zamanımızın Kahramanı* (Kasım 2019); Çehov'dan *Seçme Öyküler-3: Uzun Hikâyeler, Seçme Öyküler-4: Kısa Hikâyeler* (Nisan 2019), *Aşk Üzerine* (Hasan Âli Ediz ile birlikte), *Düello, Hayatım & Bir Taşralının Hikâyesi, Step ve Üç Yıl* (Ekim 2020); *Gogol'den Ölü Canlar* (Mart 2020) ve *Palto* (Ekim 2020); Gonçarov'dan *Oblomov* (Aralık 2017) ve *Yalıyar* (Ekim 2024); Nuri Yıldırım'ın, Rusçadan yaptığı *Geçmişim ve Düşüncelerim* çevirisi ilk kez yayımlanmaktadır.

Eserin orijinal adı:

БИЛОЕ İ DUMI - Былое и думы

Çeviriye esas alınan metin:

A.İ. Herzen, *Toplu Eserler*, 30 cilt,

SSCB Bilimler Akademisi, 1954-1966, Moskova, cilt 9.

GEÇMİŞİM VE DÜŞÜNCELERİM / A.İ. HERZEN

BİRİNCİ CİLT

I. KISIM: Çocukluk dönemi ve üniversite (1812-1834)

II. KISIM: Hapislilik ve Sürgün (1834-1838)

İKİNCİ CİLT

III. KISIM: Vladimir Na-Klyazme (1838-1839)

IV. KISIM: Moskova, Petersburg ve Novgorod (1840-1847)

ÜÇÜNCÜ CİLT

V. KISIM: Paris – İtalya – Paris (1847-1852)

VI. KISIM: İngiltere (1852-1864)

DÖRDÜNCÜ CİLT

VII. KISIM: Özgür Rus Basımevi ve “Çan” dergisi (1858-1862)

VIII. KISIM: Seçme parçalar, alıntılar (1865-1868)

ALEKSANDR İVANOVIÇ HERZEN

GEÇMİŞİM VE
DÜŞÜNCELERİM

İKİNCİ CİLT

VLADİMİR, MOSKOVA, PETERSBURG
VE NOVGOROD (1838-1847)

HATIRAT

TÜRKÇESİ
NURİ YILDIRIM

yordam
edebiyat

Yordam Edebiyat: 141 • Geçmişim ve Düşüncelerim Cilt: II • Aleksandr İ. Herzen
ISBN 978-605-172-710-3 - ISBN 978-605-172-650-2 (Tk) • Türkçesi: Nuri Yıldırım
Düzeltilme: Safa Enis Sağlık • Kapak ve İ Tasarım: Savaş eki
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • Birinci Basım: şubat 2025
© Nuri Yıldırım, 2025; © Yordam Kitap, 2025

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

GEÇMİŞİM VE
DÜŞÜNCELERİM

HATIRAT

İÇİNDEKİLER

SÖZLÜKÇE	9
14 BASAMAKLI ÇARLIK BAREM TABLOSU (1724-1917)	12

ÜÇÜNCÜ KISIM

VLADİMİR NA-KLYAZME (1838-1839)

19. BÖLÜM	17
<i>Knyaginya</i> [Prenses] ve <i>Knyajna</i> [Prens Kızı]	
20. BÖLÜM	26
Öksüz	
21. BÖLÜM	43
Ayrılık	
22. BÖLÜM	64
Bensiz Moskova'da	
23. BÖLÜM	77
1838 Yılı'nın Üç Mart ve Dokuz Mayıs Tarihleri	
24. BÖLÜM	99
13 Haziran 1839	

“ÜÇÜNCÜ KISIM”A EKLER

Natalya A. Zaharina'ya Mektuplar	109
“Üçüncü Kısım”a Önsöz	116
Rusça Baskı Redaktörlerinin “Üçüncü Kısım” İle İlgili Notları	118
Rusya'daki Kardeşlerime!	119

DÖRDÜNCÜ KISIM

MOSKOVA, PETERSBURG VE NOVGOROD (1840-1847)

25. BÖLÜM	125
Ahenksizlik – Yeni çevre [grup] – Ümitsiz Hegelcilik – V. Belinski, M. Bakunin ve diğerleri – Belinski ile tartışma ve barış – Bir hanımefendi ile Novgorod tartışmaları – Stankeviç çevresi	

26. BÖLÜM	171
İhtarlar – Soyluluk unvanı dairesi – Bakanın yazı işleri bürosu – Üçüncü Şube – Bekçinin hikâyesi – General Dubelt – Kont Benckendorff – Olga Aleksandrovna Jerebtsova – İkinci sürgün	
27. BÖLÜM	208
Vilayet İdaresi – Kendi kendimin gözetiminde – Duhobor’lar ve Pavel – Toprak sahibi bey ve hanımefendilerin babadan geçme saltanatı – Kont Arakçeyev ve askerî iskân – Yamyamca bir soruşturma – İstifa	
28. BÖLÜM	227
<i>Grübelei</i> – Sürgün dönüşü Moskova – Pokrovskoe – Matvey’in ölümü – Papaz İoann	
29. BÖLÜM	247
I. BİZİMKİLER Moskova çevresi [grubu] – Masa sohbeti – “Baticı”lar (Botkin, Ryedkin, Kryukov, Ye. Korş)	
II. ARKADAŞIMIN MEZARI BAŞINDA	259
30. BÖLÜM	276
MUHALİFLERİMİZ Slavofiller ve Panslavizm – Homyakov, Kireyevski’ler, K. Aksakov – Pyotr Yakovleviç Çaadayev	
31. BÖLÜM	329
Babamın ölümü – Miras – Paylaşım – İki yeğen	
32. BÖLÜM	366
Sokolovo’ya son seyahat – Teorik ayrılık [kopuş]! – Gerilimli durum – <i>Dahin! Dahin!</i>	
33. BÖLÜM	380
Polis komiseri özel uşak rolünde – İl emniyet müdürü Kokoşkin – “Düzen içinde düzensizlik” – Bir kez daha Dubelt – Pasaport	
“DÖRDÜNCÜ KISIM”A EKLER	
N. H. Ketçer (1842-1847)	392
Epilog	430
1844 Yılından Bir Epizot (Bazıl ve Armance)	431
Daha Önceki Baskılara Önsözler	440
HERZEN KRONOLOJİSİ	443

SÖZLÜKÇE

Babuška: Büyükanne, nine.

Barin/Barinya: Çarlık Rusya'sında imtiyazlı sınıfa (soylular, toprak sahipleri, üst düzey bürokratlar vb.) mensup olanlara hitap şekli; bey, beyefendi, hanımefendi. Eski *boyarin* (*boyar*) sözcüğünden gelmektedir.

Batyuška: 1. (Eski dilde) “Baba, babalık, eski toprak” gibi saygı, sevecenlik ve samimiyet ifade eden hitap şekli. 2. Din adamlarına hitap şekli.

Beryoza: Türkçede akağaç, huş ağacı, ak kayın gibi adlarla anılsa da, kayın türü, beyaz gövdeli, düz ve uzun bir ağaç olan *beryoza*'nın dilimizde tam karşılığı yoktur. Rusya coğrafyasının önemli sem-bollerinden biridir.

Beşmet (Tatarca): İçe giyilen kapitone yarım kaftan.

Blin/Blinı (çoğulu “blinkı”): Süt ve yumurta katılmış cıvık hamurdan tavada pişirilerek yapılan küçük, yuvarlak, yassı hamur işi, krep. Maslenitsa yortusunda her evde *blini* pişirdi.

Burlak: Tekneleri akıntıya karşı kıyıdan halatlarla çeken halatçı; yedekçi. Rus edebiyatında, resminde ve müziğinde önemli bir yeri vardır.

Büyük oruç: Paskalya'dan yedi hafta önce başlayıp 40 gün süren, etli sütlü yiyeceklerin yasaklandığı en uzun oruç, büyük perhiz.

Çepçik (ya da “çepets”): Kadın ve çocukların gece uyurken ya da ev içinde giydikleri, saçı tümüyle içine alan, çevresi büzgülü, çene altından bağlanan, hafif kumaştan dikilmiş başlık.

Daça: Ailelerin yazlarını geçirdikleri şehir dışındaki müstakil, bahçeli ev, yazlık köşk, yazlık.

Delo: 1. İş, faaliyet, görev, ticaret, meşgale. 2. Dava, dava dosyası.

Dyaçok: Ayın yönetme yetkisi bulunmayan en düşük rütbeli din adamı. Kilisede kutsal emanetlerin korunması, yazı işleri, ayinde papaza yardım etmek gibi görevler ifa eder.

Eski inanç (Starovera) taraftarı/Raskolnik: Çar I. Aleksey döneminde (1645-76) gerçekleştirilen dinî reformlar sırasında halk eski inancı sürdürenler ve yeniyi kabul edenler olarak ikiye bölündü. “Raskol” (büyük bölünme) adını alan bu süreçte yasa dışı duruma düşen eski inanç taraftarları büyük eziyetlere maruz bırakıldılar ve sonraki yüzyıllarda Volga ve Kafkasya bölgelerine sürüldüler.

Gospodin/Gospoja: Beyefendi, bey; hanımefendi, hanım.

İçik (Tatarca): İnce, parlak keçi ya da koyun derisinden (sahtiyan) dikilen tabansız ayakkabı, terlik.

İzba: Rus köy evi, izbe.

Jimnazyum: Çarlık Rusya’sında varlıklı ailelerin erkek çocuklarını gönderdikleri, Latince, Yunanca eğitime özel bir önem verilen orta-öğretim kurumu, lise.

Kalaç (Tatarca): Kilit ya da halka şeklinde pişirilmiş buğday ekmeği.

Knyajna: Prens kızı.

Knyaz/Knyaginya: Prens/prenses.

Kornet: Çarlık döneminde süvaride en düşük subay rütbesi, asteğmen.

Kulak: Zengin köylü.

Kutsal Hafta (Çile Haftası): İsa’nın insanlık adına çektiği çilelerin anıldığı hafta. Büyük orucun altıncı ve son haftasıdır, Palmiye Pazarı ile başlar, Kutsal Cumartesi ile son bulur. Pazar günü İsa’nın dirilişini ifade eden Paskalya yortusu kutlanır.

Kutya: Doğu Slavların yılbaşında, defin sonrası ölüyü anma yemeğinde yedikleri tören yemeği. Pirinç, buğday, yulaf vb. tahılların bal, kuru üzüm, tatlı meyveler katılarak pişirilmesiyle hazırlanan yemek kilisede kutsandıktan sonra törene katılanlara dağıtılır.

Matuşka: “Ana” (*mat*, Ru.) sözcüğünden türeme. “Anacığım, valide hanım” anlamında bir hitap şekli.

Maslenitsa yortusu: Paskalya’dan yedi hafta önce, büyük orucun arifesinde kutlanan, kışın sona erişini, baharın gelişini temsil eden dinî bayram, apakurya. Bayram *blini* ile karşılandığı için “*blini* bayramı” olarak da adlandırılır.

Meşçanın (erkek)/meşçanka (kadın): 1. Küçük burjuva sınıfı mensubu (zanaatkâr, tüccar, esnaf vb.). 2. Dar kafalı, kendi küçük çıkarlarını ön planda tutan kimse. 3. Şehirli, şehirde yaşayan.

Mujik: Serf statüsündeki Rus köylüsü.

- Murmolka:** Kürk ya da kadifeden, yüksek tepeli erkek şapkası. Sık giydikleri için *murmolka* ve *zipun* Slavofillerin simgesi olmuştu.
- Nesti krest:** Haçı/çarmıhı taşımak. “Kaderin sınamalarına, çilelerine sabır ve metanetle katlanmak” anlamında bir deyiş.
- Peç:** Rus fırını, ocağı. Üzerindeki geniş düz alanda kışın oturulur ve yatılır. Rus köy evi *izba*’nın ayrılmaz bir parçasıdır.
- Pennik:** Mayalanmaya bırakılmış tahıldan elde edilen sert, ev yapımı tortu, sert içki.
- Pirog (çoğulu “pirojki”):** Mayalı hamurdan, yarım ay şeklinde fırında ya da yağda pişirilen, içine et, balık ya da lahana konulan geleneksel Rus böreği.
- Pominki:** Ölü gömüldükten sonra verilen anma yemeği ve okunan ayin.
- Pryanik:** Baharat ve bal katılarak pişirilen bisküvi ya da kek biçiminde bir hamur işi.
- Raznoçinets:** 18 ve 19. yüzyılda Rusya’da din adamı, tüccar, küçük memur, köylü gibi soylu sınıfın dışında kalan tabakalardan yetişmiş, kendini yetiştirmiş, farklı rütbe ve unvanlara sahip entelektüellere verilen ad.
- Sayka:** Çok yoğrulmuş, sert buğday unu hamurundan pişirilen özel bir ekmek çeşidi.
- Seni:** Taşlık. Rus evlerinde kışın soğuşun içeriye girmesini önlemek amacıyla evin girişine yapılan, taş döşemeli küçük kapalı mekân. Islak dış giysiler, çizme, şemsiye vs. burada bırakılarak eve girilir.
- Slavofil:** Slavsever, Slavcı. Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden Panslavizmden farklıdır.
- Tost (veya “tost söylemek”):** İçki sofrasında yapılan kısa iyi dilek konuşması. Söylenen *tost*’un ardından toplu olarak kadehler kaldırılır ve bir sonraki *tost*’a kadar arada içki içilmez.
- Vsenoşçnaya:** Ortodoks kilisesinde yortular arifesinde ve cumartesiye pazara bağlayan gece düzenlenen gece ayini.
- Zipun:** Yakasız, kısa köylü kaftanı.

At arabaları

- Begovie drojki:** İki tekerlekli, iki kişilik, yaylı, hız yapmaya elverişli hafif at arabası, koşu arabası.

Kibitka: Üstü kapalı ilkel yol arabası.

Kolyaska/Kaleska: Dört tekerlekli, yaylı, üstü açılabilen çift atlı araba, fayton.

Tarantas: Dört tekerlekli, sarsıntıyı azaltıcı donanımı olan, üstü kapalı, konforlu uzun yol arabası.

Ölçü birimleri

Arşın: 71,1 cm (uzunluk ölçüsü)

Versta/Verst: 1,06 km (uzaklık ölçüsü)

14 BASAMAKLI ÇARLIK BAREM TABLOSU (1724-1917)

Derece	Sivil İdare		Askeri İdare
	Sivil Unvan	Görevi	
I	1. sınıf asıl gizli danışman (Действительный тайный советник 1-го класса)	Şansöyle (başbakan, devlet sekreteri) Канцлер (Штатс-секретарь)	Feldmareşal, deniz kuvvetleri komutanı
II	Asıl gizli danışman (Действительный тайный советник)	Başbakan yardımcısı, senato yöneticileri, bazı bakanlar	Orgeneral
III	Gizli danışman* (Тайный советник)	Müsteşar, bakan yardımcısı, senatör, büyükelçi vb.	Tümgeneral
IV	Asıl mülki müşavir (Действительный статский советник)	Genel müdür, vali, belediye başkanı vb.	Tuğgeneral
V	Mülki müşavir (Статский советник)	Genel müdür yardımcısı, vali yardımcısı, vb.	“Brigador” (Albayla tuğgeneral arası bir rütbe)
VI	Kurul (heyet) danışmanı (Коллежский советник)	Orta düzey yönetici, şube müdürü vb.	Albay
VII	Saray danışmanı (Надворный советник)	Alt düzey yönetici, masa şefi, bölüm şefi vb.	Yarbay
VIII	Kurul (heyet) eksperleri (Коллежский ассесор)	Büro amiri, şef, denetçi,	Binbaşı
IX	Unvan danışmanı (Титулярный советник)	Küçük memur	Yüzbaşı
X	Kurul (heyet) sekreteri (Коллежский секретарь)	Evrak memuru, sekreter	Teğmen
XI	Deniz kuvvetleri sekreteri (Корабельный секретарь)	Gemide tedarik işlerinden sorumlu memur (1764 -1834)	Asteğmen
XII	Vilayet sekreteri (Губернский секретарь)	Vilayetin yazı işleri dairelerinde küçük memur	Asteğmen
XIII	Sekreter, kayıt ve arşiv memurları (Кабинетский регистратор, Провинциальный секретарь, Сенатский регистратор)	Senatoda, kilise örgütünde, taşra örgütlerinde ve yönetici ofislerinde sekreter, kayıt ve arşiv memuru	“Podporuçik”, piyadede en düşük subay rütbesi
XIV	Kurul (heyet) kayıt ve arşiv memuru (Коллежский регистратор)	Baremin en düşük derecesi, kâtip	“Kornet”, süvaride en düşük subay rütbesi

* Üstten ilk üç basamağı oluşturan “gizli danışman” (*тайный советник*) unvanları saray nezdinde tam güvenilir, gizli görevler de üstlenebilen, koruma kalkını altında çalışan en üst düzey devlet görevlilerine verilen unvanlardır.

Nikolay Ogaryov ve Aleksandr Herzen, 1860.

ÜÇÜNCÜ KISIM

VLADİMİR NA-KLYAZME

(1838-1839)

O dönemin insanların iç dünyaları üstüne benden uzun tasvirler beklemeyiniz... Korkunç olayların, her türlü acı ve kederin kâğıda dökülmesi mutlu, parlak hatıraların tasvirine kıyasla daha kolaydır... Mutluluğu anlatmak mümkün mü sanki? Yetersiz kalan yerleri kendiniz tamamlayınız, kalp gözüyle hissediniz, bense olayların dış cephesi, ortam üstüne konuşacak, kendi kutsal sınırlarımdan nadiren, çok seyrek olarak ima yoluyla ya da kısaca, birkaç sözcükle söz edeceğim.

(*Geçmişim ve Düşüncelerim*)¹

---

¹ Herzen bu epigrafi *Geçmişim ve Düşüncelerim*'in "Hapislik ve Sürgün" adıyla yayımlanan baskısından ("İkinci Kısım"ın son bölümünden) almıştır. Alıntıda kısaltmalar ve küçük değişiklikler yapılmıştır. –*RusEdit*.

19. BÖLÜM¹

Knyagina [*Prences*] ve Knyajna [*Prens Kızı*]²

Beş altı yaşlarında iken çok yaramazlık yaptığımda dadım Vera Artamonovna, “Güzel, güzel, biraz bekleyin, görürsünüz, Prences gelir gelmez her şeyi anlatacağım,” derdi. Bu gözdağının ardından derhal sakinleşir ve şikâyetle bulunmaması için dadıma yalvarırdım.

Babamın kız kardeşi Prences Marya Alekseyevna Hovanskaya sert mizaçlı, asık suratlı, kurumlu, şişman, yanağında beni olan, yaşlı bir kadındı, başlığının altına yapay bukleler yerleştirdi. Gözlerini kısarak konuşurdu, ömrünün sonuna, yani seksen yaşına kadar aşırıya kaçmadan allık ve üstübeç [fondöten] kullandı. Ne zaman gözüne ilişsem beni sıkıştırdı; vaazlarının, söylenmelerinin sonu gelmezdi. Her şey için azarlardı beni, gömleğimin yakası mı buruşuk, ceketimde leke mi var, bahane edip hemen azarlardı. Elini öpmek için yanına uygun bir şekilde gitmedim diye azarlar, el öpme sahnesini tekrarlatırdı. Vaazı bitince bazen yassı altın tabakasından bir tutam tütün alır, babama, “Cancağızım, senin bu şımarık çocuğu ıslah için bana versen bir aya kalmaz yanımda ipek gibi olur,” derdi. Beni ona vermeyeceklerini bilirdim, ama yine de bu sözler tüylerimi diken diken ederdi.

Zamanla bu korku kayboldu, fakat Prences’in evini hiç sevemedim, orada özgürce nefes alamıyor, kendimi huzursuz hissediyordum. Tuzağa düşmüş tavşan gibi bir yolunu bulup kaçmak için bir bu tarafa bir o tarafa bakıp duruyordum. Prences’in evi babamın

1 İlk kez “Kutup Yıldızı” [*Polyarnaya Zvezda*], 1857, III. Defter, s. 69-77’de yayımlandı, önemsiz değişikliklerle *Geçmişim ve Düşüncelerim* içinde yer aldı. –*RusEdit*.

2 Rus aristokrasisinde “prences” unvanı evlilikle elde edilmekteydi. *Knyaz* (prens) ile evlenen kadın *knyagina* (prences) unvanı alırdı. Babası prens olan evlenmemiş kadınlara ise *knyajna* (prens kızı) unvanı verildi. –*çev.*

ya da Senatör'ün evine hiç benzemiyordu. Eski zamanlara ait, Ortodoks bir Rus eviydi. Tüm oruç ve perhizlere uyulan, sabah ayınlarına gidilen, Vaftiz yortusunda kapılara haç konulan, Maslenitsa yortusunda sini sini *blini* [krep] pişirilen, acırga eşliğinde *bujenina* denilen özel, yavan domuz eti yenilen, saat tam ikide öğle yemeği, saat sekiz ile dokuz arası akşam yemeği için sofraya başına geçirilen bir evdi. Erkek kardeşlere bulaşan ve onları belli ölçüde kendi öz patikalarından saptıran Batıcılık salgını Prenses'in hayatına dokunmamıştı. Tam tersine, Prenses, Vanyuşa ile Levuşka'nın³ Fransa'da nasıl bozulduğunu üzümlere izliyordu.

Prenses, köşkün ek binasında, seksen yaşındaki teyzesi, hiç evlenmemiş *Knyajna* Meşçerskaya ile birlikte yaşıyordu. *Knyajna* Meşçerskaya canlı bir kadındı ve akrabaların çoğunluğunun, yedi kuşak öteden gelen, kimi güçlenen kimi sönen soyağacı dallarının neredeyse biricik bağlantı noktasıydı. Büyük bayramlarda tüm hısımların onun etrafında toplanırdı; küsleri barıştırdı, aileden kopanları topluluğa yeniden kazandırır, herkes ona büyük bir saygı gösterirdi ve o bunu hak ediyordu. Onun ölümü ile akrabalık ilişkisi olan aileler dağıldı, nirengi noktalarını, merkezlerini kaybettiler, birbirlerini unuttular.

Knyajna Meşçerskaya hem babamın hem de babamın erkek kardeşlerinin eğitimlerini bitirmelerine önyak oldu; ebeveynleri ölen kardeşlerin, ergin yaşa gelinceye kadar yurtluklarını yönetti, onları muhafız alayına kaydettirdi, kız kardeşlerini evlendirdi. *Knyajna* Meşçerskaya'yı gençliğinde Fransız mühendis, Voltaire'in akrabası, *esprits forts*⁴ bir toprak sahibi eğitmişti, aldığı bu eğitimden ne kadar memnun kaldığını bilmiyorum, fakat çevrenin saygısını kazanmayı biliyordu ve yeğenleri itaat ve saygı açısından yaşlı kadına karşı çok derin hisler beslememekle birlikte ömrünün sonuna kadar genellikle onu dinlediler ve saydılar.

3 Vanyuşa, İvan'ın; Levuşka, Lev'in küçültülmüş halidir. Prenses, Fransa'da bozuldukları için erkek kardeşlerine, Herzen'in babasına ve Senatör amcasına acımaktadır. -çev.

4 (Fr.) Güçlü karaktere sahip. (Metinde geçen Almanca, Fransızca, İtalyanca, Latince vb. ifadelerin çevirileri Rusça editörüne aittir.)

Anna Borisovna'nın [*Knyajna Meşçerskaya'nın*] evi mucize sonucu 1812 yangınından etkilenmemiş, ayakta kalmıştı ve elli yıldır tamir yüzü görmemişti. Duvarları Şam işi, solmuş ve siyahlaşmış duvar kâğıtlarıyla kaplıydı; zamanla bir şekilde kararan, isli topaz taşı görünümü kazanan kristal avizeler odanın içinde birisi yürüdüğünde hafifçe parıldayarak ve göz kırparak titrer ve şangırdardı. Yıldızları solmuş, hantal, masif maun mobilyalar tumturaklı süslemeleriyle duvar kenarlarında hüzünlü hüzünlü dururdu. Çin işi ahşap mozaikli büfeler, bakır çember geçirilmiş masalar, rokoko porcelen kuklalar, hepsi başka bir çağı, başka bir yaşamı hatırlatırdı.

Girişteki bekleme odasında saçları ağarmış uşaklar oturur, ağırbaşlılık içinde, sessizce ufak tefek işlerle meşgul olurlardı; arada bir yarım sesle dua kitabından ya da yaprakları cildinden daha çok kararmış mezmurlar kitabından dua okurlardı. Erkek çocukları kapı ağzında dikilip durur, fakat çocuktan çok yaşlı cüceleri andırırlardı, güldüklerini ve seslerini çıkardıklarını kimse görmezdi.

İç odalarda ölüm sessizliği hüküm sürerdi; yalnızca zaman zaman saç ile kaplı tüneğin üzerinden papağanın, insan sesini, sözcükleri taklit etme alışkanlığının –talihsiz bir alışkanlıktı, bazı harfleri doğru telaffuz edemiyordu– bir ürünü olan acıklı feryadı, kaba, ahenksiz ötüşleri duyulurdu. Sessizliği ara sıra bozan başka bir şey, salonda çini kaplı *peç*'in bir çıkıntısında yaşayan, yaşlı, avurtları birbirine geçmiş, veremli küçük maymunun iç karartıcı sızlanışlarıydı. Hamal kıyafeti, geniş, kırmızı bir şalvar giydirilmiş maymun tüm salonu dayanılmaz pis kokusuyla doldururdu. Başka bir salon aile portrelerine ayrılmıştı, her boyda, her tür kıyafet içinde, her döneme ait, her yaşta akraba portreleri asılmıştı duvarlara. Bu portrelerin bana özellikle ilginç gelen yanları orijinaleri ile aralarındaki zıtlıktı. Şu, açık yeşil, işlemeli kaftan giymiş, saçları pudralı, tuval üzerinde nazıkçe gülümseyen, yirmi yaşındaki genç adam benim babamdı. Şu, kıvrıkcık saçları dağılmış, elinde kelebeklerle süslü bir gül demeti tutan, âdeta kristal bir kadehin içine acımasızca sıkıştırılmışçasına, devasa bir çember eteğin ortasına saplanmış kız etrafa korku salan Prenses'ten başkası değildi...

Evdeki ağırbaşlılık ve sessizlik *Knyažna* Meşçerskaya'nın çalışma odasına yaklaştıkça daha da artardı. Yaşlı hizmetçiler, başlarında geniş firfırlı beyaz *çepçik*'leri,⁵ ellerinde birtakım çaydanlıklarla ileri geri öyle sessizce gidip gelirlerdi ki ayak seslerini duymazdınız. Arada bir kalın, mavi çuhadan dikilmiş uzun redingot giyen, saçları ağarmış bir uşak görürdünüz çalışma odasının kapısında, onun da ayak sesleri duyulmazdı, hatta uşak baş hizmetçiye rapor verirken sadece dudaklarını oynatır, hiç ses çıkarmadan anlatırdı meramını.

Ufak tefek, kuruyup solmuş, her tarafı kırışıklıklarla kaplı, fakat hiç de çirkin bir görünüm sergilemeyen yaşlı kadın, *Knyažna* Meşçerskaya, genellikle etrafı yastıklarla çevrili halde büyük, hantal divanda oturur, daha doğrusu yatardı. Onu ilk bakışta hemen fark etmek zordu, zira beyazlara gömülmüş olurdu, sabahlığı, *çepçik*'i, divanın örtüsü, yastıklar, her şey beyazdı. Balmumunu andıran solgun, ince, narin yüzü, zayıf sesiyle ve beyaz giysileriyle birlikte yaşlı kadına bir ayağı çukurda, güçlkle nefes alıp veren bir hasta görünümü veriyordu. Büyük İngiliz duvar saatinden yayılan ritimli, yüksek sesli tik takların kadının ömrünün son çeyrek saatini saydığını düşünürdünüz.

Saat bire doğru ek binasının ıssızlığından sıkılan Prenses Hovanskaya gelir, derin koltuğa büyük bir kurumla otururdu. Prenses duldu, kocası Fyodr Sergeyeviç'i hâlâ hatırlıyorum; kısa boylu, ak saçlı bir ihtiyardı, Prenses'e fark ettirmeden, gizlice meyveye yatırılmış votka ve likör içerdi. Evde işe yarar hiçbir işle uğraşmazdı ve karısına koşulsuz olarak itaat etmeye alışmıştı, ara sıra, özellikle votkadan sonra ona karşı kızgınlığını sözle dile getirir, ama bu sırf sözde kalır, asla daha ileriye gitmezdi. Prenses, kocasının sabah kahvaltısında içtiği küçük bir kadeh votkanın –bu onun resmî istihkakı idi– böylesine güçlü bir şekilde onu etkilemesine çok şaşırır, ihtiyarı öğle yemeğine kadar, birbirleriyle çılgık çılgığa bağırma yarışına giren karatavuklarıyla, kanaryalarıyla, bülbülle-

5 *Çepçik* (ya da *çepets*): Kadın ve çocukların gece uyurken ya da ev içinde giydikleri, saçları tümüyle içine alan, çevresi büzgülü, çene altından bağlanan, hafif kumaştan dikilmiş başlık. –çev.

riyle rahatça oynaması için serbest bırakırdı. İhtiyar, kuşlarından kâh birine org sesi çıkarmayı, kâh diğerine ıslık çalmayı öğretirdi. Şafakla birlikte kuş değiş tokuşu yapmak, kuş satmak ya da almak için kalkıp Ohodhıy Ryad'a [Avcılar Pazarı] giderdi. Kuş tüccarını aldattığı zaman (ona öyle geliyordu) ustalığı ile büyük kıvanç duyardı... Ve ihtiyar kimseye zararı dokunmayan bu yararlı hayatını bir sabah kanaryalarına ıslık talimi yaptırırken sırtüstü düşerek iki saat içinde öldüğü ana kadar sürdürdü.

Prenses yalnız kaldı, iki kızı vardı, ikisini de evlendirdi, fakat bunlar aÇ evlilikleri değildi, iki kız da annenin ebeveyn baskısından kurtulmak için evlenmiŐti. İki de ilk doğumlarından sonra  ld ler. Prenses gerçekten de mutsuz bir kadındı, ne var ki mutsuzluk onun huyunu iyileŐtireceęine daha da irkinleŐtirdi, kade-rin darbeleri onu daha uysal, daha sevecen yapacağına daha haŐin ve daha asik suratlı yaptı.

Prenses'in hayatında Őimdi yalnızca erkek kardeŐleri ve en baŐta da tüm hayatı boyunca neredeyse hiç ayrı kalmadığı *Knyajna* Meşçerskaya vardı. Prenses Hovanskaya, kocasının ölümünden sonra *Knyajna* Meşçerskaya'yı iyice kendine tabi kıldı, onu evin yönetiminden tamamen kopardı, her Şeye despotça kendi karar veriyor, ihtimam ve ilgi gösterme bahanesiyle yaşlı kadıncağıza zulmediyordu.

Knyajna Meşçerskaya'nın konağında yaşayan ya da geçici olarak burada kalan yaşlı gezzin kadınlar bütün gün evin duvarlarının diplerinde, her köŐesinde oturup dururlardı. Yarı azize, yarı avare, ahlaken belli bir dereceye kadar bozulmuŐ bu yaşlı kadınlar oldukça dindar, hastalıklı ve kir pas içindeydiler; eski bir konaktan ötekine sürüklenip dururlardı. Evin biri onlara yemek verir, bir diğeri eski bir Őal hediye eder, bir yerden tahıl ve odun, başka bir yerden keten bezi ve lahana gönderirlerdi onlara, ipin iki ucunu Şu ya da bu Şekilde bir araya getirirlerdi. Her yerde asik yüzle karŐılanırlar, her yerde görmemezlikten gelinirler, her yerde sofranın en ucuna oturtulurlardı, kabul gördükleri evler ise can sıkıntısından, yapacak başka bir işin olmamasından ve en çok da dedikodu sevmeleri nedeniyle güler yüz gösterirlerdi bu yaşlı kadınlara.

Yabancıların yanında bu hüznünlü tipler genellikle susmayı tercih eder, kıskanç bir nefretle karşılıklı bakışlar, iç geçirerek, baş sallayarak, haç çıkararak fısıltıyla örgülerinin ilmik sayılarını mırıldanır, dua okur ya da belki de ağız dalaşına tutuşurlardı. Buna karşılık velinimetle ve hami ile baş başa kaldıklarında, kendilerine kapılarını açan, yemek ve hediyeler veren diğer tüm yardımseverler hakkındaki en haince dedikoduda sessiz kaldıkları için kendilerini ödüllendirirlerdi. Kadınlar *Knyajna* Meşçerskaya'dan sürekli olarak bir şeyler, hediyeler isterlerdi, o da çoğu zaman bu gezgin kadınları şımartmayı sevmeyen Prenses'ten gizli olarak karşılardı bu istekleri. Kadınlar *Knyajna* Meşçerskaya'ya taşlaşmış, yuvarlak kutsal ekmek [*prosforı*] ve bir sürü gereksiz, yün örgü işi getirirlerdi, o da bunları satıp parasını tekrar kadınlara verirdi, alıcının iradesine pek bakılmazdı bu alışverişte.

Doğum ve isim günlerinin, diğer bayramların dışında, akra-ba ve yakınların bir araya geldikleri en ağırbaşlı tören *Knyajna* Meşçerskaya'nın konağında yeni yıl arifesinde yapılan toplantıydı. *Knyajna* o gün İver [İber] Meryem Ana ikonasını başının üzerine kaldırırdı. Keşişler ve diğer din adamları ilahiler söyleyerek kutsal tasviri tüm odalarda dolaştırırlardı. İkonanın altından ilkin *Knyajna* haç çıkararak geçer, onu misafirler, uşak ve hizmetçiler, yaşlılar ve çocuklar izlerdi. Bu tören bitince orada bulunan herkes *Knyajna*'nın yeni yılını kutlar, çocuklara hediye verir gibi ona türlü türlü, ufak tefek armağanlar verirdi. *Knyajna* birkaç gün bu hediyelerle oyalandıktan sonra onları başkalarına dağıtırdı.

Babam beni bu Pagan törenine her yıl götürürdü; her şey aynı şekilde tekrarlanırdı, yalnızca yaşlı erkek ve kadınların arasından toplantıya gelmeyenler olurdu, onlar hakkında bilinçli olarak herhangi bir bilgi verilmezdi, bir tek *Knyajna* Meşçerskaya kısaca:

“Aa! Bizim İlya Vasilyeviç de yok, mekânı cennet olsun!” diye açıklama yapardı. “Önümüzdeki yıl bakalım Tanrı aramızdan kimi çağıracak?” der, kuşkuyla başını sallardı.

İngiliz duvar saatinin tik takları günleri, saatleri, dakikaları saymaya devam etti... Ve nihayet o uğursuz saniye gelip çattı. Kendini iyi hissetmeyen *Knyajna* yatağından kalktı, odaları dolaş-

tı, durumu kötüye gidiyordu. Burnundan oluk oluk kan geldi; çok halsiz, bitkin görünüyordu, günlük giysileri ile divanına uzandı, sakince uykuya daldı ve bir daha da uyanmadı. Doksan yaşındaydı.

Konağını ve topraklarının büyük kısmını Prenses Hovanskaya'ya bıraktı, fakat hayatının manevi anlamını ona aktaramadı. Prenses, kendi başına zarif bir rol olan hanımağalık rolünü ve karmaşık ataerkil ilişki ağını sürdürmeyi beceremedi. *Knyajna* Meşçerskaya'nın ölümüyle her şey ansızın, tıpkı dağlık bölgelerde güneşin batmasıyla ortaya çıkan görüntü gibi iç karartıcı bir görünüme büründü, her şeyin üzerine uzun kara gölgeler düştü. Prenses, teyzesinin konağının kapılarını sımsıkı kapadı, ek binada yaşamaya devam etti. Avluyu diz boyu ot kapladı, duvarlar, kapı ve pencerelerin kasaları, çerçeveler gittikçe daha da karardı, içlerinde birtakım sarımtırak, biçimsiz köpeklerin sürekli olarak uyudukları kızaklar güneşten, yağmurdan çarpıklaştı, yamru yumru hale geldi.

Gelip giden akraba ve tanıdıkların sayıları iyice azaldı, ev çölleşti, Prenses buna üzüliyordu ama durumu düzeltecek gücü kendinde bulamıyordu.

Prenses Hovanskaya ailenin hayatta kalan tek üyesi durumuna düşünce kendi gereksiz yaşamından korkmaya başladı, etrafında onu rahatsız edebilecek, fiziksel ve zihinsel dengesini bozabilecek, onu üzecek ne varsa tümünü kendinden uzaklaştırdı. Geçmişinden ve hatıralarından korkarak kızlarına ait ne varsa, portrelerine varıncaya dek her şeyi attı. Aynı şeyi *Knyajna* öldükten sonra da tekrarladı, onun papağanını ve maymununu önce uşaklar bölümüne gönderdi, daha sonra da evden uzaklaştırdı. Maymun ömrünü Senatör'ün arabacılarının odasında, kötü Nejinsk tütününün du-manını soluyarak ve arabacıları eğlendirerek tamamladı.

Kendini koruma içgüdüsünün doğurduğu egoizm yaşlı bir kalbi korkunç derecede nasırlaştırır. Son kızının hastalığı tamamen ümitsiz bir hal alınca Prenses'i evine dönmesi için ikna ettiler; Prenses evine gelir gelmez hizmetçilerine ispirto, değişik kokular, lahana yaprağı (başına koyuyordu) hazırlamalarını emretti, kötü haber geldiğinde ihtiyaç duyacağı her şeyin elinin altında olma-

sını istiyordu. Ne kocasının ne de kızlarının naaşları ile vedalaştı, onları ölümlerinden sonra bir daha görmedi, defin törenlerine katılmadı. Daha sonra en sevdiği kardeşi Senatör öldüğünde, Prenses yeğenin bir kaç sözünden neler olup bittiğini tahmin etti ve ondan acı haberi ve ölümle ilgili ayrıntıları kendisine ilememesi için ricada bulundu. Bir insan kendi kalbine (üstelik uyumlu bir kalp) karşı böylesi önlemler alarak seksen doksan yaşına kadar sağlığını ve sindirim sistemini mükemmel bir şekilde koruyarak nasıl yaşar!

Öte yandan, Prenses'i savunma babında şunu da hatırlatalım ki üzüntü verici, hüznü her şeyden kaçma şeklindeki bu çirkin davranış biçimi şımarık aristokrat çevrelerde geçen yüzyılda bugüne kıyasla daha yaygındı. Ünlü Kaunitz-Rietberg Prensi Wenzel Anton Kaunitz [1711-1794] yaşlılık yıllarında huzurunda herhangi bir kimsenin ölümünden ve çok korktuğu çiçek virüsünden söz etmeyi yasaklamış. Kutsal Roma İmparatoru II. Joseph [1741-1790] öldüğünde sekreter haberi Kaunitz'e nasıl iletceğini bilememiş, onunla konuşurken, “şimdiki imparator [II.] Leopold” demeye karar vermiş. Durumu anlayan Kaunitz beti benzi solmuş halde koltuğa yığılmış, hiçbir soru sormamış. Bahçıvan, Kaunitz ile konuşurken çiçek virüsünü anımsatmaması için “aşı” sözcüğünün yerine başka bir sözcük kullanırmış. Prens kendi oğlunun ölümünü de tesadüfen İspanyol elçisinden öğrenmiş. İnsanlar yine de tehlike anında başını kanadının altına sokan deve kuşlarına gülüyor işte!

Huzurunu tam olarak koruyabilmek için Prenses Hovanskaya özel bir polis ekibi kurdu, başına işin ehli birini koydu. *Knyajna*'dan miras kalan gezgin kocakarılarından başka, Prenses'in sürekli olarak yanında yaşayan bir de dert ortağı, can yoldaşı vardı. Bu onursal görevi Zvenigorod'lu bir memurun dul eşi, sağlıklı, al yanaklı bir kadın olan Marya Stepanovna Makaşına ifa ediyordu. Soyluluğu ve kocasının 8. dereceye denk gelen büro amiri [*kolejkiy asessor*] unvanıyla övünen, huysuz, yerinde duramayan, kıpır kıpır bir kadındı; 1812 Anavatan Savaşı sırasında Zvenigorod'da beklenmedik bir şekilde ölen ineğinden dolayı Napolyon'u bir türlü affedemiyordu. I. Aleksandr'ın ölümünde yakasına kocasının unvanına uygun olarak kaç santim eninde bir yas şeridi takması gerektiği

konusunda ciddi ciddi endişelendiğini hatırlıyorum. *Knyajna* hayatayken bu kadın evde önemli bir rol oynamıyordu, fakat daha sonra Prenses'in kapris ve evhamlarıyla öyle ustaca oynadı ki kısa zamanda evin yönetiminde, Prenses'in, teyzesinin döneminde işgal ettiği yere benzer bir mevki elde etti.

Marya Stepanovna resmî yas giysilerine bürünmüş halde sabah-tan gece yaralarına kadar bir balon gibi evin içinde yuvarlanarak koşturur, bağırır, gürültü patırtı koparır, insanlara rahat yüzü göstermezdi. Çalışanları şikâyet eder, hizmetçiler hakkında soruşturma başlatır, tokat atar, çocukların kulağını çeker, alışveriş pusulasını öder, bir mutfağa, bir at ahırına koşar, yelpazeleyerek sinekleri kovar, hastaların bacaklarını ovar, onları ilaç içmeye zorlardı. Hane çalışanları artık ev sahibesine, Prenses'e ulaşamıyordu. Kadın bir Arakçeyev, bir Biron,⁶ kısacası başbakan olup çıkmıştı. Eski kafalı olsa da titiz, ağırbaşlı ve hiç olmazsa eğitilmiş bir kadın olan Prenses sık sık, özellikle ilk başlarda Zvenigorod'lu dul kadından, onun kulak tırmalayıcı sesinden, pazarcı tavırlarından rahatsız oluyordu, fakat ona güveni gün geçtikçe daha da arttı ve hayranlıkla onun, zaten fazla bir yekûn tutmayan ev harcamalarını önemli ölçüde düşürdüğünü gördü. Prenses'in kimin için tasarruf yaptığını, para biriktirdiğini anlamak zordu, erkek kardeşlerinden başka yakın kimse yoktu, onlarsa zaten kendisinden iki kat daha zengin insanlardı.

Bütün bunlara rağmen Prenses, kocasının ve kızlarının ölümlerinden sonra aslında can sıkıntısı çekiyordu; kızlarının mürebbiyesi, yaşlı Fransız kadın iki haftalığına misafirlığe geldiğinde ya da Korçeva'dan [Tver bölgesi] kız yeğeni onu ziyaret ettiğinde Prenses mutlu oluyordu. Fakat tüm bunlar seyrek olarak gerçekleşen, geçici, tesadüfi olaylardı, Prenses ile can yoldaşı Marya Stepanovna'nın karşılıklı neşesiz muhabbetleri boşluğu doldurmuyordu.

Knyajna Meşçerskaya'nın ölümünün arifesinde çok doğal olarak birtakım meşgaleler, oyalanacak ve kafa dağıtacak şeyler bulundu.

6 Bkz. *Geçmişim ve Düşüncelerim*, cilt 1, s. 132, dipnot 7, Yordam Edebiyat, 2024. –çev.

20. BÖLÜM

Öksüz

1825 yılının ortalarında [ölen] babasının karışık, her türlü düzenden yoksun işlerini devralan Kimyacı¹, Petersburg'daki erkek ve kız kardeşlerini [Tambov bölgesindeki] Şatskoe yurtluğuna gönderdi. Yurtluktaki bey evini onlara verdi, her türlü ihtiyaçlarını karşıladı ve ileride eğitimleriyle, her türlü sorunlarıyla ilgileneneğine söz verdi. Prenses Hovanskaya çocukları görmeye gitti. Kardeşlerin arasındaki sekiz yaşındaki kız çocuğu üzgün ve düşünceli haliyle Prenses'i derinden etkiledi,² kızı arabasına yerleştirerek Moskova'ya getirdi ve yanına aldı. Kızın annesi bu karara çok sevindi, kendisi de diğer çocuklarla birlikte Tambov'a gitti. Kimyacı'nın da buna bir itirazı olmadı, onun için fark eden bir şey yoktu.

Küçük kız eve geldiğinde Prenses'in can yoldaşı Marya Stepanovna'nın ona ilk sözü:

“Prenses'in senin velinimetin olduğunu tüm hayatın boyunca asla unutma!” oldu. “Ona uzun ömürler vermesi için Tanrı'ya dua et, o olmadan halin nice olur?” diye ekledi.

Tüm yakınlarından koparılmış, çevresindeki her şeye yabancı, sırf can sıkıntısından süs köpeği edinir gibi ya da *Knyaz* Fyodr Sergeyeviç'in kanarya beslemesine benzer bir saikle eve kabul edilmiş bu küçük çocuk, iki huzursuz yaşlı kadının iç karartıcı ağırlıkları altında çatırdayan bu köhne, ömrünü tamamlamış haneye işte böyle geldi.

1 Herzen'in, skandallarıyla ünlü büyük amcası Aleksandr A. Yakovlev'in (1762-1825) evlilik dışı oğlu Kimyacı için bkz. *Geçmişim ve Düşüncelerim*, cilt 1, 6. bölüm, Yordam Edebiyat, 2024. -çev.

2 Herzen'in amcasının kızı, müstakbel karısı Natalya Aleksandrovna Zaharina'dan söz edilmektedir. -*RusEdit*.

Birkaç gün sonra babam beni Prenses'in evine götürdü, küçük kız yüzü mavimsi bir tona bürünecek kadar solgun, üzerinde uzun, yün yas elbisesi, pencerenin yanında oturuyordu. Şaşkın ve korkmuş bir hali vardı, susuyordu, âdeta başka bir şeye bakmaya korkuyor, bu yüzden yalnızca pencereye bakıyordu. Prenses onu yanına çağırarak babama takdim etti. Her zaman soğuk ve asık suratlı biri olan babam kayıtsızca kızcağızın omuzunu okşadı, ölen ağabeyinin [kızın babasının] ne yaptığını kendisinin de bilmediğini söyledi, Kimyacı'yı azarladı ve başka bir konuya geçti.

Kızcağızın gözlerinde yaşlar belirdi; tekrar pencerenin yanına geçip oturdu ve dışarı bakmayı sürdürdü.

Onun için çetin bir hayat başlıyordu. Ne yürek ısıtan tatlı bir söz, ne sevecen bir bakış, ne de bir sevip okşama... Prenses her zaman sert, müşkülpesent, sabırsız biriydi ve kendini öksüzden hep uzak tuttu; amacı, kızın, onun yanına sığındığını, içinin ferahladığını, onun yakın ilgisinde teselli bulunduğunu ya da ağladığını hiç aklından çıkarmamasıydı. Gelip giden misafirler öksüzle hiç ilgilenmezlerdi. Prenses'in can yoldaşı Marya Stepanovna ise kızı Prenses'in bir kaprisi, kendine zarar veremeyecek lüzumsuz bir şey olarak katlanıyordu. Özellikle yabancıların yanında güya çocuğu koruyormuş, Prenses'ten onun lehine çeşitli ricalarda bulunuyormuş gibi bir tavır takınıyordu.

Öksüz çocuk duruma alışamadı, bir yıl sonra hâlâ geldiği günkü kadar yabancıydı, üstelik daha da hüznüydü. Onun "ağırbaşlılığı" Prenses'i de hayrete düşürüyordu, bazen onun saatlerce küçük gergefin başından kalkmadığını görünce:

"Niçin hoplayıp zıplamıyorsun? Niçin koşmuyorsun?" diye sorardı.

Kızcağız gülümser, kızarır, teşekkür eder, fakat yerinde oturmayı sürdürürdü.

Ve Prenses çocuğun üzüntüsüyle asla ilgilenmez, onu eğlendirmek için hiçbir şey yapmaz, onu yalnızlığı ile baş başa bırakırdı. Bayramlar gelirdi, diğer çocuklara oyuncaklar alınırdı, çocuklar birbirlerine katıldıkları gezileri, eğlenceleri, yenilikleri anlatırlardı. Öksüze hiçbir hediye alınmazdı, Prenses ona sığınacağı bir

çatı vererek yeterince fedakârlık yaptığını düşünürdü. Şükretsin ki ayağında ayakkabısı var, kuklayı ne yapacak? Gerçekten de kuklaya ihtiyacı yoktu onun, zira kızcağız oyun oynamayı bilmiyordu, kaldı ki kimle oynayacaktı, arkadaşı yoktu.

Öksüzün durumundan anlayan bir tek dadısı yaşlı kadın vardı, kızcağızı sade, nahif bir sevgiyle seviyordu. Akşamları onu soyundururken sık sık:

“Neyiniz var, küçük hanımcığım, niçin böyle üzgünsünüz?” diye sorardı.

Küçük kız dadısının boynuna atılır, acı acı ağlardı, gözyaşlarına boğulan dadı başını sallar, elinde şamdanla uzaklaşırdı. Yıllar bu şekilde akıp gitti. Öksüz kız ne halinden şikâyet etti, ne de hordurandan sızlandı, yalnızca on iki yaşındayken ölmek istedi.

“Bana sürekli olarak bu hayata yanlışlıkla gelmişim ve yakında evime dönecekmişim gibi geliyor,” diye yazdı. “Fakat neredeydi benim evim? Petersburg’dan ayrılırken babamın mezarının üstünde devasa bir kar yığını gördüm; Annem beni Moskova’da bırakarak geniş, uçsuz bucaksız, büyük yolda ortadan kayboldu... Acı acı ağladım ve beni çabucak eve göndermesi için Tanrı’ya dua ettim.... Olabildiğince hüznü, acı bir çocukluk geçirdim; kimsenin tanık olmadığı nice gözyaşları döktüm, kaç kez geceleyin dua etmenin henüz ne olduğunu bilmeden gizlice (rastgele bir saatte dua etmeye dahi cesaret edemeyerek) yatağımdan kalkar, Tanrı’ya, birilerinin beni sevmesi, okşaması için dua ederdim. Beni meşgul edecek, avutacak bir eğlencem, oyuncağı yoktu, bana bir şey verecek olsalar bile hemen başıma kakar, mutlaka, “Sen buna değmezsin,” diye eklerlerdi. Onlardan aldığım her ıvır zıvır benim için bir matem vesilesiydi; sonra bunları aştım, öğrenmeye karşı tutkum beni boğuyordu, diğer çocuklarda en çok kıskandığım şey eğitim, öğretimdi. Pek çok kişi beni över, yetenekli bulur, acıyarak, “Birisi arka çıksa bu çocuk tüm dünyayı şaşırtır,” derdi. İçimden onları onaylar, mahcupiyetten yanaklarım kızarmış halde aceleyle oradan uzaklaşırdım. Gözümün önüne resimlerim, öğrencilerim gelirdi. Oysa bana bir parça kâğıt, bir kurşun kalem bile vermediler... Tutkum başka bir boyuta geçti, her geçen gün daha zapt olunmaz bir hal alıyordu, bu

arada zindanıma ve bu zindanın gaddar nöbetçilerine karşı nefretim artıyordu ve durmadan “Keşiş” şiirini tekrar ediyordum:

İşte sır: Ömrümün baharında
Hayatın tüm acılarını tattım şimdiden.³

Hatırlıyor musun, bir gün, uzun süre önce size gelmiştik, önceki evinize; bana Kozlov’u, tam da bu dizeleri içeren pasajı okuyup okumadığımı sormuştun. Bir ürperti kaplamıştı gövdem, gülümsemiştin, gözyaşlarımı güçlkle tutmuştun.⁴

Bağrında her zaman içe işleyen hüznü bir müzik tınlayıp dururdu; ara sıra hayatın mutlu anlarıncı massedilerek dinen bu müzik asla tümünden susmadı. Ölümünden iki ay önce bir kez daha çocukluk yıllarına dönerek şöyle yazdı:

“Çevremde her şey köhne, kötü, soğuk, ölü, sahte idi; eğitimim başa kakmalar ve hakaretlerle başladı, bunun sonucu tüm insanlara yabancılaşma, sana gösterilen sevecenliklere kuşkuyla, duygudaşlıklara nefretle bakma ve derin bir içe kapanma oldu...”⁵

Ne var ki böyle bir içe kapanma için sadece serbestçe dalınacak muazzam bir ruh derinliğine değil, korkunç derecede güçlü, bağımsız ve özgün bir kişiliğe sahip olmak gerekiyordu. Böylesine kötücül, bayağı, baskıcı ve ümitsiz bir ortamda insanın kendi hayatını yaşaması çok az kişinin başarabileceği bir iştir. Kimi zaman insanın manevi gücü, kimi zaman gövdesi bu ağır yüke dayanamaz.

Öksüzlük ve en narin çağında kaba muamele görmesi onun ruhunda siyah bir leke, hiçbir zaman tümüyle iyileşmeyen bir yara bıraktı. 1837’de şöyle yazdı:

“Serbestçe, yürekten ‘anneciğim’ sözünü telaffuz ettiğim bir gün, tasasızca, her şeyi unutarak göğsüne yaslandığım biri oldu mu acaba? Hatırlamıyorum. Sekiz yaşından itibaren herkese yabancıyım, annemi seviyorum... Fakat birbirimizi tanımıyoruz.”⁶

3 İvan İvanoviç Kozlov’un [1779-1840] *Çernets* (Keşiş) şiirinden (1824) iki dize. –*RusEdit*.

4 Natalya A. Zaharina’nın Herzen’e 5 (17) Aralık 1837 tarihli mektubu. –*RusEdit*.

5 Natalya A. Zaharina’nın bu mektubu arşivlerde mevcut değildir. –*RusEdit*.

6 Natalya A. Zaharina’nın 1 Aralık 1837 tarihli mektubu. Mektupta “... annemi seviyorum... Fakat birbirimizi tanımıyoruz” cümlesi yer almamaktadır. –*RusEdit*.

On iki yaşındaki bu kızın solgun yüzüne, atları koyu şeritle çevrili kocaman gözlerine, halsiz, yorgun haline ve ebedi hüznüne bakınca çoğu kişi onun verem hastalığının erken kurbanlarından biri olacağını düşünürdü; ölümün, çocukluğundan beri parmağıyla işaret ettiği, güzelliği ve erken zihinsel olgunlaşma emareleriyle öne çıkan bir kurban... “Belki de,” diyordu bana, “eğer bizim karşılaşmamız beni kurtarmasaydı, bu mücadeleyi kaldıramayacaktım.”

Ve ben onu ne kadar da geğ anladım ve çözdüm!

Prenses Hovanskaya'nın, yün kumaştan uzun entari giymiş öksüz kızı babama takdim etmesinden bu yana dokuz yıl geçmesine rağmen 1834'e kadar yanı başımda büyüyüp serpilene bu muhteşem varlığı tanıyıp değerini anlayamamıştım. Bunu açıklamak zor değildi; küçük kız yabanıldı, bense dikkatsiz ve dalgındım. Sürekli olarak tek başına pencere kenarında oturan çocuğa acımıştım, fakat biz çok seyrek görüşüyorduk. Prenseslere elimde olmayarak seyrek gidiyordum, Prenses'in öksüz kızı bize getirmesi ise daha da seyrek gerçekteşen bir olaydı. Ayrıca Prenses'in ziyaretleri her zaman nahoş bir izlenim bırakıyordu evde; babamla incir çekirdeğini doldurmayacak şeyler yüzünden tartışır, iki aydır görüşmemiş iki kardeş birbirlerine iğneleyici laflar sokuşturur, acı ilacı şekerle kaplar gibi acı sözlerini nazik deyişlerin altına gizlerlerdi. Prenses, babama “canım ciğerim”, babamsa ona “iki gözüm” diye hitap eder, tartışma kendi rayında sürüp giderdi. Prenses gidince hepimiz sevinirdik. Hem, şunu da belirteyim ki ben o zamanlar artık siyaset ve bilim alanında çeşitli hayalleri olan, üniversite ve yoldaşlık ortamları içinde yaşayan biriydim.

Geçen dokuz yıllık bu uzun, karanlık sürede evin ot bürümüş, içler acısı avlusundan ve küçük ön bahçesinden öteye çıkmasına izin verilmeyen bu öksüz kızcağız, aptal riyakârlar, kibirli akrabalar, iç karartıcı papazlar ve şişman papaz karıları arasında, hamilik taslayan ikiyüzlü arkadaşlık ilişkileri içinde sonsuz üzüntüsünden başka neyle yaşadı acaba?

Yukarıdaki satırlardan Prenses'in, koruma altına aldığı çocuğun eğitimini kendine fazla dert edinmediği açıkça görölüyor. Çocuğun ahlak, ahlaklılık konularındaki eğitimi ile bizzat kendisi

ilgilileniyordu; verdiği eğitim tamamen dışsal duruş, iç disiplin ve koca bir riyakârlık sisteminin tekrarlama yöntemiyle çocuğa aşılanmasından ibaretti. Çocuk sabah erkenden kalkıp giyinip kuşanacak, ayakkabılarının bağcıklarını bağlayacak, saçını başını tarayacak ve hazır ol duruşuna geçecekti; kuşkusuz bunlar çocuğun sağlığına zarar vermeyecek şekilde, makul bir düzeyde yapılabilirdi, ancak Prenses çocuğun her türlü içten, doğal duygusunu ezip yok ederek kızcağızın gövdesiyle birlikte ruhunu da bağcıklarla sarıp sarmalıyordu. Çocuk üzgün iken ondan neşeli görünmesini, gülümsemesini, ağlamaklı iken ondan tatlı sözler söylemesini, ilgi duymadığı konulara ilgiyle katılıyormuş gibi gözükmesini istiyordu. Kısacası, bitmez tükenmez bir yalan dünyası!

Başlarda zamanından önce verilen eğitimden faydasız olduğunu ileri sürerek zavallı kıza hiçbir şey öğretmediler. Aradan üç dört yıl geçtikten sonra Prenses, Senatör'ün ve hatta aile dışından kişilerin eleştirilerinden bıkararak harcanacak parayı en düşük düzeyde tutmak kaydıyla öksüz kızın ders almasına karar verdi. Prenses'e karşı kendini borçlu hissedenden, ara sıra ondan para yardımı alan yaşlı mürebbiye tutuldu. Böylece Fransızca en ucuz yoldan halledilmişti, bundan dolayı da kızcağız *à bâtons rompus*⁷ bir dil eğitimi görmüş oldu. Rusça da aynı düzeyde öğretildi; Prenses'in kutsadığı dul papaz karısının oğlu⁸ Rusça ve tüm diğer dersler için tutuldu, kuşkusuz önemli bir masrafa girilmeden. Prenses, Metropolit'i araya sokarak dul papaz karısının iki oğlunu katedral papaz çömezi yaptırmıştı. Öksüz kızın öğretmeni bu iki kardeşin ağabeyleri idi; yoksul bir bölge kilisesinin diyakozu [papaz çömezi] olan ağabey kalabalık ailenin yükü altında ezilmiş, yoksulluktan mahvolmuş biriydi ve her türlü ücrete razıydı, kardeşlerinin velinimetiyle ücret pazarlığı yapacak durumda değildi.

Böyle bir eğitimden daha acıklı, daha yetersiz ne olabilirdi! Buna karşın hepsi işe yaradı, şaşırtıcı meyveler verdi; eğer insanda gelişirecek bir şey varsa onun gelişimi için o denli az şeye ihtiyaç var ki...

7 (Fr.) Gelişigüzel, informel, düzensiz.

8 T. İ. Klyuçareva ve oğlu P. S. Klyuçarev kastedilmektedir. –*RusEdit*.

İnce, uzun boylu, dazlak Diyakoz ne yaşlanmanın ne de yoksulluğun tedavi edebildiği o coşkulu hayalperestlerden biriydi. Sefalet, tersine, bu tür insanların gizemli bir şekilde içlerine kapanmalarına yardımcı oluyordu. Onun fanatizme varan sofuluğu içtendi ve şiirsel bir nüans taşıyordu. Yabancı ekmeğiyle karnını doyuran öksüz kızcağız ile yoksul, aç ailenin reisi Diyakoz arasında hemen karşılıklı bir anlayış, birbirini anlama durumu ortaya çıktı.

Diyakoz, Prensese'in evinde savunmasız bir adamın, hatta ağzı var dili yok bir zavallının gördüğü muameleyi görüyordu; insanlar onu selamlarken zoraki bir şekilde başlarını eğiyor, ona söz hakkı vermekte gönülsüz davranıyorlardı. Hatta Prensese'in can yoldaşı [Marya Stepanovna] onunla konuşurken mağrur bir eda takınmayı gerekli görüyordu. Diyakoz ise ne bu insanların ne de kendine yapılan muamelenin farkındaydı, derslerini büyük bir şevkle veriyor, hem kendi öğrencisinin kavrayış ve zekâsından etkileniyor hem de öğrencisini gözleri yaşaracak derecede etkilemeyi beceriyordu. Bunu asla anlayamayan Prensese ağlamaklı hali için kızcağızı azarlıyor, sinirlerini bozan Diyakoz'a kızılıyordu. "Bu kadarı da artık çok fazla, hiç de çocuksu değil!" diyordu.

Bu arada yaşlı Diyakoz'un sözleri körpe beynin önünde başka bir dünyanın kapılarını aralıyordu, bu dünya, dinin mutfakla ilgili bir mesele haline geldiği, perhize uyulup uyulmadığı ve gece ayını için kiliseye gidilip gidilmediği konusuna indirgendiği o dünyadan daha sempattikti. İçinde, korku ve aldatmanın el ele vererek besleyip büyüttükleri fanatizmin kol gezdiği, insan ruhunu ezip sıkıştıran o kilisede her şey kısıtlı, sahte ve doğallıktan uzaktı. Diyakoz, öğrencisinin eline İncil'i tutuşturdu, küçük kız uzun süre kitabı elinden bırakmadı. Böylece okuduğu ilk kitap İncil oldu ve onu yegâne kız arkadaşı, dadısının yeğeni, Prensese'in genç hizmetçisi Saşa⁹ ile birlikte tekrar tekrar okudular.

Saşa'yı daha sonra çok yakından tanıdım. Arabacıların odası ile mutfağın arasında doğan Saşa'nın genç hizmetçiler bölümünden dışarıya çıkmadan kendisini bu kadar iyi nasıl ve nerede geliştir-

9 Saşa Virlina kastedilmektedir. -*RusEdit*.